

Әлиакбарова А.Т.,
Рскелдиева Д.Б.,
Утемғалиева Н.А.

Лексикалық интерференция- ның лингвистикалық аспектісі

Шет тілінің лексикасын тілді үйренушіге меңгерту шет тілдерін оқыту әдістемесіндегі аса маңызды міндеттердің қатарына жатады, себебі шет тіліндегі сөйленіс кезінде лексиканы дұрыс қолдану шет тілді қандай деңгейде білетіндігінің көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Интерференция – ана тілінің немесе бұрынырақ меңгерген шет тілінің ережелер жүйесінің ықпалынан үйреніп жатқан тілдік ережелер жүйесінің өзге жүйемен алмасуы ретінде қарастырылады. Дегенмен, ағылшын тілін оқыту тәжірибесі мен әдістемелік зерттеулердегі деректер бойынша шет тіліндегі лексиканы меңгеру ана тілінің интерференциялық ықпалы арқылы тілді үйренушіге қиындық тудыратыны анықталды. Сондықтан да лексикалық интерференцияны игерудің өзектілігі төменгі курс студенттерімен тілдің лексикалық қорын дұрыс қолдану бойынша оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін пайдалану қажеттігі нақтыланды. Ана тілінің интерференциялық ықпалын болдырмаудың ең тиімді әдісі шет тілінің лексикалық қорын меңгерудің барлық кезеңдерінде интерференцияны игеру жолдарын тереңірек қарастыру болып табылады.

Түйін сөздер: лексикалық интерференция, лингвистикалық аспектілер, шетел тілін оқыту әдістемесі, лексикалық жүйе, аудармашының жалған достары.

Aliakbarova A.T.,
Rskeldiyeva D.B.,
Utemgaliyeva N.A.

Linguistic aspect of lexical interference

The acquisition of foreign language vocabulary in speech is one of the main objectives of foreign language teaching at high educational institutions, since the degree of lexical correctness in foreign language speech is one of the main indicators of the level of proficiency in a **language**. However, the practice of English language teaching, as well as methodological research suggests that the acquisition of vocabulary is complicated by interfering influence of the native language. Thus, the problem of overcoming lexical interference in a foreign language is determined by its lack of practical methods of training in proper usage, especially at the initial stage of learning, which formed the basis fluency of foreign language speech. The interfering influence of the native language can be greatly weakened, if measures are taken to prevent and overcome the interference.

Key words: lexical interference, linguistic aspects, methods of teaching a foreign language, lexical system, false friends of a translator.

Әлиакбарова А.Т.,
Рскелдиева Д.Б.,
Утемғалиева Н.А.

Лингвистический аспект лексической интерференции

Овладение иноязычной лексикой в речи относится к главным задачам обучения иностранному языку в языковом вузе, так как степень лексической правильности иноязычной речи является одним из основных показателей уровня владения языком. Интерференция рассматривается как следствие влияния родного языка или любого другого языка, которым человек владеет с ранних лет, на другой язык, который изучается сейчас. Однако практика преподавания английского языка, а также данные методических исследований свидетельствуют о том, что овладение лексикой осложняется интерферирующим влиянием родного языка. Таким образом, актуальность проблемы преодоления лексической интерференции в иноязычной речи студентов определяется ее недостаточной практической разработанностью методики обучения правильному словоупотреблению, особенно на начальном этапе обучения, где формируются основы активного владения нормативной иноязычной речью. Интерферирующее влияние родного языка может быть в значительной степени ослаблено, если меры по предупреждению и преодолению интерференции будут приняты на всех этапах овладения иноязычной лексикой.

Ключевые слова: лексическая интерференция, лингвистические аспекты, методика преподавания иностранного языка, лексическая система, ложные друзья переводчика.

**ЛЕКСИКАЛЫҚ
ИНТЕРФЕРЕНЦИЯНЫҢ
ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ
АСПЕКТІСІ**

Тілді үйренуші шет тілінің лексикасын меңгеру барысында үйреніп жатқан тілдің лексикалық жүйесіндегі ерекшеліктерге байланысты бірқатар қиындықтармен кездеседі. Баршамыз білетіндей, тілдердің лексикалық жүйесі өзіне тән қайталанбас өзгешеліктермен ерекшеленеді. Кез келген тілдегі сөздер лексика-семантикалық жүйені құрай отырып, бір-бірімен тығыз байланыста болады, сондай-ақ, олар жеке дара және оқшау түрде кездеспейді.

Тілдердің лексикалық құбылыстарына тән өзіндік ерекшеліктеріне қатысты екі тілдің лексикалық жүйесіндегі сөздердің арасында түпкілікті сәйкестік (терминологиялық лексиканы есепке алмағанда) болмайды. Бұл сөйлеу кезінде сөздердің қызметіндегі айырмашылықтар мен ерекшеліктерді анықтайды. Екі тілдегі лексикалық құбылыстар арасындағы айырмашылықтар мен олардың ерекше сипаттары бұл құбылыстарды салыстыру арқылы анықталады. Лингвистер мен әдіскерлер тілдерді салыстыру арқылы оқыту қажет деп есептейді. Ана тілі мен шет тілдегі ерекшеліктерді есепке ала отырып, шет тілдерін оқыту үдерісінде туындайтын әдістемелік мәселелерді, атап айтқанда, лексикалық интерференцияның алдын алу мәселесін шешу үшін қажетті ғылыми мәліметтерді алуға мүмкіндік береді [1, 7].

А.А. Леонтьевтің пікірінше, егер тілді үйренуші саналы түрде ана тілінің грамматикалық жүйесін жалпылай алса, онда ол қандай жағдайда болмасын шет тіліндегі білімді өзінің бұрын қалыптасқан білімі арқылы қабылдайтын болады. Сондықтан, психологиялық тұрғыда алып қарастырсақ, мұның басқа жолы болуы мүмкін емес [2, 58]. Біздің ойымызша, бұл пікір лексикалық жүйеге де қатысты айтылған. Алайда, ана тілі мен үйреніп жатқан тілдің лексикалық жүйесі сәйкес келмейді. Ана тілі мен шет тілінің сәйкес лексика-семантикалық бірліктерін салғастыруда қателік жіберудің алдын алу үшін олардың арасындағы дәлме-дәл корреляцияны табу қажет. Мұндай корреляцияны белгілеу үшін қатынасқа түсетін тілдерге салғастырмалы талдау жасау арқылы қол жеткізуге болады. Оқу үдерісінде екі нақты тілдік жүйені салғастыруға келмейтін жағдай туындағанда, «жасырын аударма» орын алады, ережеге сәйкес, бұл лексикалық бірліктер арасындағы жалған сәйкестікке алып келеді.

Тілдік жүйелерді салғастырмалы тұрғыда зерттеудің мақсаты интерференция мәселесін зерттеудің міндеттеріне сәйкес келеді. Интерференция тілдегі элементтер арасында айырмашылықтар болған жағдайда орын алады, бұл жағдайда тілді үйренушілер олардың арасындағы айырмашылықтарды ажырата алмайды. В.Г. Гактың ойынша, салғастырмалы лингвистикалық талдауда сөздердің лексика-семантикалық топтарымен қатар, жекелеген сөздер мен сөз тіркестері де қарастырылады. Лексика саласы бойынша салғастырмалы талдауда сөздердің құрылымы (сөзжасамдық тәсілдер, сөзжасамның типтері), немесе оның семантикалық аспектісі (сөз мағынасының көлемі, лексикадағы ассиметрияның көрініс табуы: полисемия, синонимия және т.б.) нысанға алынады [3, 264]. Е.И. Пассов психологиялық тұрғыдан келгенде, сөздің екі ерекшелігі бар деп атап көрсетеді, олар: формалық жағы мен мағыналық жағы. Оның біріншісі сыртқы, екіншісі ішкі жағы деп қарастырады. Сөз мынадай компоненттерден тұрады: сөзді көзбен көру және құлақпен есту компонентінен (оны көруге және естуге болады) сонымен бірге, сөздің артикуляциялық және моторнографиялық компонентінен (оны айтуға және жазуға болады) тұрады. Сөздің мағыналық жағы жайлы сөз болғанда, сөз бен ұғымның білдіретін мағынасы қарастырылады [4, 134].

М.В. никитин лексикалық интерференцияның орын алу жағдайларын топтастырды. Ол лингвистика ғылымының мәліметтерін негізге ала отырып, лексикалық интерференцияның мүмкін жағдайларын бөліп қарастырады. Лексикалық интерференцияның түрлерін толықтай топтастыру үшін лексикалық бірліктердің барлық параметрлерін негізге алған жөн. Лексикалық деңгейде тілдік бірліктердің келесі параметрлері [5, 34] бөліп көрсетіледі:

- 1) фонетикалық құрамы;
- 2) морфологиялық құрылым;
- 3) синтаксистік сипаттама;
- 4) сөздің негізгі мағынасы;
- 5) коннотативті мағына;
- 6) әлеуметтік-мәдени факторлар;
- 7) валенттілік;
- 8) семантикалық құрылым.

Жоғарыда аталып өткен кейбір терминдер мен ұғымдарға анықтама беріп өтейік. *Коннотативті мағына* дегеніміз – сөздің эмоционалдык-стилистикалық мағынасы, оның эмоционалдык сипаты ретінде түсіндіріледі. Бұл субъективті-сезімдік бағалау (оң және теріс) сипатындағы сөйленіс түрінде орын алады. Ағылшын тілін-

дегі «dog» сөзі мен орыс тіліндегі «собака» сөзі және қазақ тіліндегі «ит» сөзі бірдей мағына береді, бірақ, олардың коннотативті мағыналары әр түрлі болып келеді. Мысалы, «собачья жизнь» – «ит өмірі» және «Lucky dog you are!» (Сен өмірде жолың болғыш адамсың!) тіркестерін салыстырайық. Алғашқы жағдайда, қазақ және орыс тілдерінде теріс баға берілсе, екіншісінде оң баға беріледі.

Әлеуметтік-мәдени факторларда коммуникация жағдайына, сөйлеушілердің тәжірибесіне және олардың ниетіне байланысты сөздің мағынасы нақтылана түседі. Сонымен, «east wind» және «восточный ветер» «шығыс желі» сөз тіркестерінің әлеуметтік-мәдени мағыналары әр түрлі болып келеді. Англияда шығыс желі ылғалдылық және суық деген сөздермен ассоциацияланады, яғни, жай ғана «желді» емес, «ылғалды және суық желді» білдіреді.

Лексикалық валенттілік дегеніміз – сөздің нақты лексикалық мағына оралымындағы сөздермен тіркесе алу қабілеті ретінде түсіндіріледі. Актив валенттілік бір сөздің тәуелді сөзді жалғап алуы болса, ал, пассив валенттілік сөздің басқа меңгеруші сөзге жалғануы болып есептеледі [6, 41]. Мысалы: *бөлме гүлдері – комнатные цветы – pot flowers, соңғы жаңалықтар – свежие новости – latest news.*

Сонымен, жоғарыда аталған лексикалық мағыналардың параметрлері бойынша біз лексикалық интерференцияның лингвистикалық топтамасын құрастырамыз.

I. Фонетикалық құрамның ұқсас болып келуіне байланысты лексикалық бірліктердің мағынасын жалған сәйкестендіру. Оның мысалы ретінде «аудармашының жалған достары» деген сөздіктегі бірнеше сөздер қатары алынады:

«Dutch» – «даниялық» (*Danish*) («голландиялық» деген сөздің орнына), «data» – «дата», «күн тәртібі» («мәліметтер» деген сөздің орнына), «session» – «сессия», «емтихан» («мәжіліс, сессия» деген сөздердің орнына), «paragraph» – «параграф» («азат жол, абзац» сөздерінің орнына);

II. Семантикасы бірдей лексикалық бірліктердің, соның ішінде морфологиялық құрылымдардың, формалардың жалған сәйкестендірілуі: «композитор» – «compositor» («composer» деген сөз орнына), «экзаменатор» – «examinator» («examiner» деген сөз орнына), «архитектор» – «architector» («architect» деген сөз орнына).

III. Фонетикалық құрамы бойынша ұқсас, мағынасы жағынан жуық болып келетін лексикалық бірліктердің коннотативтік мағынасын жалған сәйкестендіру:

Мысалы: ағылшын тіліндегі «*business*» сөзі қазақ және орыс тілдерінде «*бизнес*» және «*ic – дело*» деп аударылады. Орыс тіліндегі «*бизнес*» сөзі ағылшын тіліне тасымалданып, теріс ауысуға алып келеді. Студенттер күнделікті сөйлеу кезінде бұл сөзді қолданбауға тырысады, себебі олар «*бизнес*» сөзінің мағынасын «*ic*» деген мағынада да қолдануға болатындығын жете түсінбейді.

IV. Әлеуметтік-мәдени факторлардың жалған сәйкестендірілуі. Мысалы, «*please*» деген ағылшын сөзі мен «*пожалуйста*» деген орыс тіліндегі сөздерді алайық. Ағылшын тіліндегі «*please*» сөзі алғыс білдірген жағдайда жауап ретінде қайтарылмайтындығы баршаға белгілі. Бұл «*please*» сөзінің орыс тіліндегі «*пожалуйста*» сөзінен ең басты айырмашылығы болып табылады:

– *Thank you for all you have done for me. – Not at all.*

Мұндай сөздерді дұрыс қолдану үшін олардың мағынасын есте сақтап қана қоймай, сонымен қатар, олардың қандай қатынас жағдаятында қолданылатындығын да жақсы білу керек.

V. Ағылшын тіліндегі лексикалық бірліктердің семантикалық құрылымы мен олардың орыс және қазақ тілдеріндегі корреляттарын жалған сәйкестендіру. Басқаша айтқанда, мұндағы басты мәселе лексикалық бірліктердің білдіретін мағынасының көп немесе аз болуы (саны) жағынан олардың бір-біріне сәйкес келмеуі болып табылады. Бұл тип бойынша үш жағдайды атап көрсету керек:

V.1. Қазақ және орыс тілдеріндегі лексикалық бірліктердің білдіретін мағынасы оның ағылшын тіліндегі корреляттарының мағынасынан әлдеқайда кең болып табылады. Мысалы: қазақ және орыс тілдерінде «*жер*» – «*земля*» – ағылшын тілінде «*earth, land, ground, soil, country*»; қазақ және орыс тілдерінде «*күту*» – «*ждать*» – ағылшынша «*wait, expect, await*».

V.2. Қазақ және орыс тілдеріндегі лексикалық бірліктердің білдіретін мағынасы оның ағылшын тіліндегі корреляттарының мағынасынан әлдеқайда тар болып келеді: ағылшын тілінде «*save*» – қазақ және орыс тілдерінде «*құтқару*» – «*спасать*», «*қорғау*» – «*беречь*», «*үнемдеу*» – «*экономить*»; ағылшын тілінде «*name*» – қазақ және орыс тілдерінде «*есім*» – «*имя*», «*тегі*» – «*фамилия*», «*атау*» – «*название*» деген баламалармен беріледі.

V.3. Ағылшын тілі мен қазақ және орыс тілдерінде лексикалық бірліктердің білдіретін мағынасы көбінесе сәйкес келіп отырады: қа-

зақ және орыс тілдерінде «*түр-түс*» – «*цвет*» – ағылшын тілінде «*colour*»; қазақ және орыс тілдерінде «*кілт*» – «*ключ*» – ағылшын тілінде «*key*».

Бұл лексикалық бірліктердің әрқайсысы өздерінің корреляттарында кездеспейтін тағы басқа мағыналарды білдіреді. Мысалы, қазақ тілінде «*кілт*» сөзінің «*жауабы*» деген тағы бір мағынасы болса, орыс тіліндегі «*ключ*» сөзінің «*родник*» деген екінші мағынасы бар. Ал, ағылшын тіліндегі «*key*» сөзінің «*перне*» және «*дауыс*» деген мағыналары бар.

Семантикалық құрылымдардың сәйкес болуынан шет тіліндегі сөзді дұрыс қолдануда қателіктер туындайды:

1)**You can just sit in front of your television and study about the culture of other countries. [You can just sit in front of your television and learn about the culture of other countries].*

2)**The lovers stood with their hands clasped, looking into each other's eyes. [The lovers stood with their hands clasped, gazing into each other's eyes.]*

VI. Қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі бірліктердің лексикалық валенттілігінің жалған сәйкестендірілуі. Бұл тип бойынша көптеген мысалдар қатарын келтіруге болады. Кез келген тілдегі сөздердің бір-бірімен байланысуы бойынша білдіретін мағыналары олардың негізгі мағынасымен сәйкес келмейді. Керісінше, мағынаның түрлі деңгейде идиоматизацияланғанын көруге болады. Мысалы: қазақ және орыс тілдерінде «*баямасыз шындық*» – «*чистая правда*» – ағылшын тілінде «*simple truth*».

Тілді үйренушілер ағылшын тілінде сөйлеу кезінде осындай сөз тіркестерін қолдану қажеттілігі туындағанда оларды ағылшын тіліне сөзбе-сөз аударады. Мысалы: қазақ және орыс тілдеріндегі «*қағаз ақша*» – «*бумажные деньги*» – ағылшын тілінде «**paper money*» (дұрысында «*soft money*»); қазақ және орыс тілдеріндегі «*соңғы жаңалықтар*» – «*последние новости*» – ағылшын тілінде «*fresh news*» (дұрысында «*latest news*»).

В.В. Семеновна лингвистикалық тұрғыда анықталған лексикалық интерференция типтерінің шын мәнінде студенттердің шет тілінде сөйлеу іс-әрекетінде байқалатындығын тексеру мақсатында және олардың қайсысы барынша тұрақты екендігін анықтау үшін төрт курс бойынша студенттерге тәжірибе жүргізеді. Студенттерге берілген тапсырмалар бірдей болғандықтан, интерференция нәтижесінде туындаған лексикалық қателердің қайталану жиілігі көрі-

ніс табады. Бұл – анықталған лексикалық типтердің тұрақты болуының дәлелі. Әрбір тип бойынша сол типтің интерференциялық механизмін толығымен көрсететін «айшықты» жағдайлар байқалады. Мысалы, ағылшын тіліндегі «complexion» – «цвет кожи» – «терінің түсі» зат есімі «комплексия» деген мағынада қолданылса, «wait» етістігі «күту» – «ждать», «үміттену» – «надеяться» деген мағынада қолданылған. Алайда, мұндай «нақты» жағдайларды тұрақты жағдайлармен шатастыруға болмайды. Мәселен, ағылшын тіліндегі «physique» деген сөзді, «дене келбеті» деген мағынаны «физика» деген сөз тұрғысында түсіну «айшықты» және тұрақты жағдай болып табылады. Ал, «magazine» деген сөзді «магазин» деп қате түсіну сөзсіз тұрақты емес, «айшықты» жағдайға жатады. Себебі, IV курста практикалық тұрғыда ағылшын тілінің «magazine» деген сөзін қате түсіну мүлдем байқалмайды. Демек, лексикалық интерференцияның көрініс табуы пайыздық көрсеткішпен есептегенде IV курста төмендейді. Лексикалық интерференцияның төмендеу қарқыны курстан курсқа өткен сайын

өзгеріп отырады. Бұл студенттердің ойлау-сөйлеу тұрғысындағы тапсырмалардың күрделілігі мен тілдік материалдардың қиындығымен түсіндіріледі.

Мұндай қатенің туындау себебі ағылшын тілін меңгеруде бірінші шет тілінің, яғни орыс тілінің интерференциялық рөлі болып табылады. Жоғарыда студенттердің жіберген қателеріне байланысты келтірілген мысалдарға сәйкес студенттердің берген жалған баламалары лексикалық интерференцияның басты көрінісі ретінде есептеледі. Демек, ағылшын және қазақ тілдерінің лексикалық жүйесіндегі сөздердің арасында түпкілікті сәйкестік (терминологиялық лексиканы есепке алмағанда) болмайды.

Сондықтан, қорытындылай келе, студенттерді оқытудың барлық курстарында, әсіресе, төменгі курстарда лексикалық интерференцияның алдын алу және игеру жұмыстарын дұрыс ұйымдастырудың қажеттілігін атап өткен жөн. Кейбір авторлар мұндай жұмыстың маңыздылығын есепке ала отырып, «интерферентті» сөздіктер құрастырудың өте орынды екендігін алға тартады.

Әдебиеттер

- 1 Аракин В.Д. Сравнительная типология и методическое прогнозирование / Материалы научно-методической конференции «Лингво-психологические проблемы обоснования методики преподавания иностранных языков в высшей школе». – М., 1971. – С. 7-9.
- 2 Леонтьев А.А. Психологические основы обучения русскому языку как иностранному // Русский язык за рубежом. – 1974. – С. 54-60.
- 3 Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М., 1977. – 264 с.
- 4 Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иностранному говорению. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1991. – 134 с.
- 4 Никитин М.В. Основные случаи интерференции на лексическом уровне / Проблемы обучения иностранным языкам. – Владимир, 1969. – С. 134-148.
- 5 Салқынбай А., Абақан Е. Лингвистикалық түсіндірме сөздік. – Алматы: Сөздік-словарь, 1998. – 41 б.

References

- 1 Arakin V.D. Sravnitel'naya tipologiya i metodicheskoe prognozirovanie / Materialy nauchno-metodicheskoy konferentsii «Lingvo-psihologicheskie problemy obosnovaniya metodiki prepodavaniya inostrannyh yazykov v vysshey shkole». – М., 1971. – С. 7-9.
- 2 Leont'ev A.A. Psihologicheskie osnovy obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu // Russkiy yazyk za rubezhom. – 1974. – S. 54-60.
- 3 Gak V.G. Sopotavitel'naya leksikologiya. – М., 1977. – 264 s.
- 4 Passov E.I. Kommunikativnyj metod obucheniya inostrannomu govoreniyu. – Izd. 2-e. – М.: Prosveschenie, 1991. – 134 s.
- 5 Nikitin M.V. Osnovnye sluchai interferentsii na leksicheskom urovne / Problemy obucheniya inostrannym yazykam. – Vladimir, 1969. – S. 134-148.
- 6 Salqi'nbay A., Abaqan E. Li'ngvi'sti'kali'q tu'sindirme so'zdk. – Almati': So'zdk-slovar, 1998. – 41 b.